

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrtileta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrtileta 1 gld. 15 kr. nov. den.

~ V Ljubljani v sredo 22. marca 1865. ~

Gospodarske stvari.

Kmet premalo — gospôda preveč.

Spisal Lovro Pintar. *)

Kdor pazno ogleduje sadne vrte, zagleda kmali dvojno veliko napako. Vidil bo, da sadna drevesa po kmečkih vrtilih večidel čisto nič niso sušja in prego-stih vej in krempljev otrebljena; po gosposkih vrtilih bo pa dostikrat vidil, da se sadnim drevesom brez premi-slika nasledkov tudi debele veje ali vrhi sekajo, in se tako redkajo, da naposled skoraj gole rogovile v zrak molé. Tako neusmiljeno se dela velikokrat z vejami starih drevés samo zato, ker one drevo nelično delajo ali pa so komu kaj na poti.

Da kmet drevja ne trebi, tega ste nemarnost in ne-vednost krivi, da ga gospôda dostikrat preobilno klesti in žaga, so pa napčno razumljeni nauki krivi. Prav posebno se s pritlikovci pogostoma brez glave dela. Sam sem vrtnarje, ki mislijo, da res kaj znajo, veli-kokrat že slišal tožiti: „Že več let obrezujem špalirje, kar jih najbolj morem; vse mladike sem jim že pore-zal, pa vse le v les žene in sadú ne rodi.“ Tako je govoril že marsikter moder vrtnar, pa revež ni vedil, da ravno zavolj prekratkega obrezovanja so bolj močni listni in cvetni popki pognali mladike, ne pa nastavili sadú.

Kako tedaj drevesa obrezovati in trebiti, da bode prav?

1. Ako hočeš imeti lepo, zdravo in rodovitno drevo, ga moraš koj v njegovi mladosti lepo rediti in preo-bilnih neličnih in napotnih vejic trebiti. Vendar pa prva leta, ko si drevo iz drevesnice presadil na vrt, ne hodi zmiraj z nožem okoli mladega drevesca in ne skrnjevcaj in ne ščipaj ga pre-več z vrtnarskimi škarjami! Vse, saj bolj močne navskrižne vejice in mladike morajo vendar brez usmiljenja vsako leto proti pod nož iti. Še bolj prav pa storiš, ako jih koj v njih postanku zatareš, to je, ako take popke, iz katerih bi se imele navskrižne mla-dike in vejice roditi, že posmukneš, predno poženo. Zato že tudi tačas, kadar mlado drevesce pred presa-jenjem obrezuješ, pazi, da popke večidel navèn in nastran obrneš, ne pa na znotraj.

2. Kadar so mlada drevesca že toliko močna, da so njih poglavitni vrhi že pičel palec debeli, prevdari, koliko vrhov da kaže drevescu imeti, in kateri vrhi in veje bi znale sčasom komu napoti biti, ali da bi drevo nelično delale. Ako vidiš, da ima drevesce pre-več vrhov, mu odvečne, napotne in nelične odreži, do-

kler še niso debeli in se rana lahko zaceli. Vendar pa se varuj v enem letu mu preveč vršičev ali vej vzeti, da ti drevesce ne bo začelo hirati.

3. Ako so ostali vršiči in večje veje mladega dre-vesa zeló kosmati, to je, ako so na njih manjši vršički, goste mladike ali pa kratki krempljci, kateri imajo listne ali cvetne popke, znaš z poglavitnih vrhov in večih vej nekaj mladik in manjših vejic odpraviti. Varuj se pa vendar, da ga preveč ne oštoraš in ne ogoliš. Ako bi ga preveč obrezoval, se ti bo začelo klavarno držati, bo nehalo rasti, bo krempljasto priha-jalo, pa vendar sadú ne bo rodilo.

4. Predno more mlado drevo sadú roditi, mora za-staviti po svojem životu kratke krempljce. Ti so prvo seme prihodnjega sadú, postanejo iz listnih in večkrat tudi iz poslednjih mladičinih popkov, ter se imenujejo rodovitni les (Fruchtholz, Fruchtspiesse). Ta rodovitni les ima včasih koj prvo leto že cvetne popke, včasih jih pa več let ne nastavi. Dostikrat sem že vidil, kako so nevedni sadjorejci take rodovitne krempljce rezali in ščipali, zraven pa vendar želeli, da bi jim mlado drevo kmali kmali sad rodilo. Kdor hoče, da mu bode drevo kmali in s časom obilo rodilo, naj skrbí, da bo po vsem drevesu dosti tacega rodovitnega lesa zaredil. Toraj naj gleda, da bo rodovitni les nastav-ljen po vseh vrhih in vejah. Na stranskih vrhih naj se kmali pri glavnem deblu začne, in naj bo redko razstavljen do končnih mladik, ter naj bo zgorej in spodej in tudi po stranéh vrhov in vej. Pa poreče kdo: kako pa človek more drevo oskrbeti z rodovitnim lesom? Tù se saj lahko nekoliko pomaga. Ako drevo slabo raste, zastavlja samo več rodovitnega lesa, kakor ga more s svojim sokom dostojno rediti, in tako drevo zavolj slabotnosti ne rodi, dasiravno je polno rodovit-nega lesa. Da ti bo rodilo, poreži mu nekoliko slab-ših in pregostih rodovitnih krempljcev, in mu s pri-merno gnojnino postrezi, pa ti bo brž ko ne začelo ro-diti. Včasih pa vsa drevesna moč v mladike hití in drevo nastavi prav malo rodovitnega lesa, in še to le peša in se sopet posuši. Tako drevo se mora pustiti, da znorí, kakor pravimo. Kadar bo bolj odrastlo, bo s časom že tudi precej rodovitnega lesa imelo, zdaj mu prikrajšaj nekatere mladike. To bo pomagalo, da bo rodovitni les močnejši prihajal in se množil. Tudi pri-tlikovcev večkrat drugači ni mogoče ukrotiti, kakor da se pustijo znoreti (austoben).

5. Dasiravno rodovitni les navadno mladik ne po-ganja, pa vendar vsako leto nekoliko večí prihaja, in se s časom dostikrat tako razkremplji in zgosti, da solnce drevesa ne more prešinovati in soka v deblu, vrhih in vejah ne dovolj pregrevati. Ako je taka, je treba nekaj rodovitnih pa pregostih krempljev iztrebiti. Toda ni prav, ako začneš pri deblu trebiti in da vrhe in veje zno-

*) Zavoljo cepičev oskrbljeno, — pavolnega semena bomo skusili dobiti, kakor ste brali v poslednjih „Novicah“, — zavoljo hmelja pa so „Novice“ že mnogo pisale leta 1852. 1853. 1854. Dobiva se žlahni hmelj pri gosp. Jož. Schöffl-u v Sadecu (Saaz) na Českem. Vred.

traj vsega rodovitnega lesa obropaš, temuč začni pre-gosto drevo, naj bo staro ali mlado, po koncih vej tre-bit, kjer je navadno najgostejše mladičevje, ki solnce najbolj overa. Po znotranjih vrhah in vejah pa odpravi le tisti rodovitni les, ki si ga po dobrem prevdanku za preobilnega spoznal. Trebi toraj drevo odzunaj nazno-traj. Ako pa delaš nasprotno, ti bojo tvoja drevesa kmalo gole rogovile, in ne bojo ti nikdar veliko sadú rodila. Da je drevo kaj vredno, zlasti pa pritlično, mora po vsem životu roditi, ne pa samo konec vej.

6. Včasih se primeri, da mlado drevo kmali rodo-vitni les zastavi, kateri pa potem leto za letom bolj peša ali pa se celó posuši. Da peša, spoznaš lahko, ker vidiš, da so listni popki vsako leto drobnejši, da komaj po dve ali tri peresca poganjajo, ali pa še celó nobenega ne, temuč se posušé. Ako je taka, se rodovitnemu lesu pomaga k moči, če se nekoliko mladik na vršičih po-reže in se stakne nekoliko listnih ali pa tudi cvetnih popkov, ter se drevesu z gnojnino pomaga.

7. Ako se mora kakošen vrh ali velika debela veja zastran napotja odpraviti, je nikar ne odžagaj ali odsekaj prav pri deblu, ampak bolj gorí, da ji bo še nekoliko življenja ostalo. Ako pa le mora pri polti preč iti, naredi strešico nad rano, pribij na-njo kako dilico, da rana delj časa gnjiti ne začne in ti drevesa ne pokončá.

8. Ako je pa drevo že staro in ima nelično po-dobo, molí kako vejo grdo na stran, ima grde krive vrhe itd., imej potrpljenje ž njim; saj tudi šantovim starčkom šantovih nog ne odrežemo; ravno tako tudi potrpi-mo z napakami, ki jih naši spredniki pri drevesih o pravem času niso odpravili. Plačilo potrpljenja bo sad, ki nam ga bojo taka nelična drevesa še veliko let rodila.

Pustite nam Idrijo kakor je bila!

Da je država avstrijska v velicah denarnih stiskah začela prodajati lastnine svoje: grajščine in rudnike, znano je vsacemu; ali pa je to dobro ali ne, niso si vsi edinih misli.

Nam se zdí država kakor vsako drugo gospodar-stvo; tudi pri nji veljá pregovor: „Sila kola lomi.“ Al kakor previdni gospodar v denarnih stiskah, dokler še ni popolnoma na kant prišel, prodá le to, kar mu je manj na korist ali celó brez posebne koristi in si s tem premoženja svojega prav za prav ne poškodeje, tako se tudi državam ne more sploh očitati, da prodajo to ali uno lastnino; marveč jim je včasih celó na dobiček, ako se znebijo posestev, pri katerih si oskrbniki tolste piške pekó, država pa še slane vode nima. Ali je še dandanašnji kaj taci grajščin, ne vemo, — da so pa take bile tudi na Kranjskem, to je gotovo; saj je znano, da je tû in tam bila kaka grajščina tako slabo oskrbo-vana, da je država na gotovem dobičku bila, ko jo je prodala; kupec je pa pri taki kupčii mnogokrat tudi prav dobro opravil, ker samo za zemljiščino odvezo je dobil toliko ali še več, kolikor je za grajščino dal; vse polje, senožeti, gozdi itd. so mu tako rekoč zastonj ostali. Gledé tedaj na take skušnje ne more veljati pravilo (princip), da je vselej napačno, ako država prodaja svoje lastnine.

Ce pa ni vselej napačno, da države prodajajo svoja posestva, marveč je v posebnih razmerah še le prav, da se jih znebijo, je pa nasproti v posebnih raz-merah zeló napačno, ako jih prodajo.

In tako bi bilo, ako bi se rudnik in gozd idrij-ski prodala, kakor minister denarstva to predlaga letošnjemu državnemu zboru, in mu to pritrjuje finančni odbor.

Gola resnica je, da je vso deželo osupnila novica, da hočejo Idrijo prodati, in če katero srenjsko zastop-ništvo ima katerikrat za seboj vso deželo, more idrij-ska županija reči, da za njeno peticijo, ki jo je 2. ja-nuarja poslala državnemu zboru, stoji vsa dežela. Naj bi se to na Dunaji ne prezrlo!

Pustite nam Idrijo kakor je bila! Da se zato poganjamo, sili nas domoljubje trojno, katero ima svoje korenike v mesticu Idrii, v deželi kranjski, v carstvu avstrijskem.

Po razjasnilu za obstoj cesarske Idrije vnetega mestnega župana idrijskega in družih izvedenih mož so nam vse okoliščine na drobno znane; beseda naša se tedaj opira na bistvene stvari, in ne na vsakdanje fraze.

V Idrii se, kakor ves svet vé, prideljuje živo srebro. Živo srebro se bo potrebovalo, dokler bo svetá kaj. In v vsej Evropi je, razun Idrije, le še takošen rudnik v Almaden-u na Španjskem, pa ta rudnik je v žlahnejem pridelku nekako pešati začel. Razun rudnika v Příbram-u na Českem, kjer se pri-delujeta srebro in svinec, Avstrija nima rudnika, kateri bi večje dohodke donášal kakor Idrija. In tega zaklada, tega bisera se hoče država naša znebiti, da pride v roke špekulantom, kateri bi dobro kravo molzli, in bi jo namesti trikrat na dan, molzli petkrat ali desetkrat, da bijo v kratkem času izmolzli, ne gledé na to, kako bi se godilo tistim ljudém, ki imajo zdaj svoj živež od rudnika, in kaj bo pozneje ž njim in lepim njegovim gozdom! Mogoče, da ne pride takim sebičnežem v roke; al mo-goče tudi, da pride, ker težko si bo kupec dal po kakih pogojih roke vezati.

Poglejmo zdaj v Idrijo, da vidimo, zakaj bi bil-silna nesreča mestu, deželi in financam država nim, ako se prodasta rudnik in gozd.

Idrija ima 4500 prebivavcev, med ktere se štejejo se vé da tudi žene in otroci. Kdor vé, kako obdaro-vani so ondašnji stariši z otroci, bo lahko razvidil, da večí del Idrije živi od dela v rudniku, v katerem je 654 delavcev. Od kmetijstva malokdo živi, ker ni zem-ljišč, — od obrtnijstva in rokodelstva pa tudi ne, ker ni zaslužka; so sicer tukaj tudi nekteri zidarji, tesarji, čevljarji, krojači itd., al ti so večidel tudi delavci v rudniku, in kadar tû niso v delu, opravljajo še to po-stransko rokodelstvo. Pa tudi z žitno kupčijo ni nič v Idrii, zakaj starodavna navada je to, da iz državne (ce-sarske) kase se kupuje žito in rudokopom prodaja po zmiraj stanovitni cení mernik pšenice po 1 gold. 5 kr., rži in koruze po 84 kr. Taka je tudi z vinom, ki ga jim cesarske krčme tako dober kup točijo, da nikjer ni cenejšega vina na prodaj; zato tedaj tudi krčmarjev skor ni tukaj. Kakor živež, rudokopom tudi država oskrbuje zdravnika, zdravila, šolo, drva. Ker je dnína rudokopov majhna, se tako olajšuje življenje siroma-kom, ki kopljejo živo srebro v jami in delajo v fabriki, ki napravlja cinober, — siromakom, pravimo, zato, ker živo srebro je strupena, človeškemu zdravju škod-ljiva rudnina. Suhi životi, blede lica, slabi zobje itd. so očitna znamenja tega. Še idrijskim govedom se radi zobje majati začnó in krave pogostoma zvržejo. Zavóljo težavnega svojega dela imajo rudokopi po preteklih 8 letih pravíco do polovice provizije, ako so v jami one-mogli, po 40 letih pa do cele provizije. Med 654 se-danjimi rudokopi jih je blizo 400, ki služijo že čez 8 let, 192 jih je, ki služijo nad 25 let. Ako ostane Idrija državna, delajo rudokopi naprej. Ako se pa prodá, so ob cesarsko službo. Kaj pa potem? Ali jim bo dala država zasluženó provizijo ali jih odškodovala za to? Ali bo morebiti kupcu naložila to breme? Ako ob službo djanim rudokopom država hoče dajati zasluženó provizijo, bo imela veliko let, dokler ne pomrjó, vsako